

zano uz Zagrebački kaptol, zagrebačke biskupe (od biskupa Stjepana II do Šimuna I Erdödyja) i druge duhovne osobe (primjerice, fra Ivana iz Križa reda Sv. Augustina, Dionizija župnika crkve Sv. Ivana Krstitelja u Novoj Vesi i dr.). Jednakim metodološkim postupkom autor iznosi pregled pečata Čazmanskog, Požeškog, Bosansko-đakovačkog, Srijemskog (Sv. Stjepana de Kw i Sv. Ireneja kod Mitrovice) i Topuskog kaptola, kao i pečata krbavskih i otočkih biskupa. Svaka od navedenih cjelina sadrži, uz temeljit opis sfragističke baštine, i osnovni osvrt na povijest djelovanja tamošnjih kaptola i pojedinih istaknutih duhovnih osoba uz koje je vezano postojanje pečata i pečatnjaka.

Slijedi cjelina "Srednjovjekovni pečati i pečatnjaci kaptola, biskupa, samostana, opata, ministara provincijala, arhiepiskopita i kanonika kaptola Dalmacije, Hrvatskog primorja i Kvarnerskih otoka" (205-357). Po uzoru na sadržajnu strukturu i metodološke postupke primjenjene u prethodnoj cjelini, autor daje iznimno podroban pregled pečata i pečatnjaka za područja Splita, Dubrovnika, Korčule, Hvara, Trogira, Šibenika, Skradina, Knina, Zadra, Nina, Paga, Senja, Raba, Krka i Cresa. Za svaku od navedenih cjelina obuhvaćeni su - prema raspoloživosti sačuvane građe - pečati tamošnjih kaptola, (nad)biskupija, samostana, opata, svećenika i drugih duhovnih osoba.

Najmanju cjelinu (359-367) u sklopu pregleda hrvatske srednjovjekovne sfragističke baštine čini osvrt na "Srednjovjekovne pečate istarskih biskupa" (porečkog, novigradskog i pulskog).

Četvrti dio knjige ("Opće zaključno razmatranje", 369-400) sadrži autorove završne misli o djelatnosti kaptola na tlu srednjovjekovne Hrvatske te zaključne pripomene o uporabi pečata, pečatnim oblicima, ikonografiji, natpisima i materijalu pečata. Vrlo vrijedan prilog knjizi čini "Tabelarni i kronološki prikaz pečata po obliku i pečatnoj slici" (387-400). Slijede opsežni sažeci na njemačkom i talijanskom jeziku (401-439) te "Karta srednjovjekovnih hrvatskih nadbiskupija/metropolija, biskupija i kaptola tijekom 14./15. stoljeća" (440-441). Na kraju knjige nalaze se popis izvora i literature (443-457), kazalo osobnih imena, crkvenih ustanova i zemljopisnih pojmova (458-470) te "Bilješka o autoru" (471).

Sintezu dr. Ante Gulina, možemo na kraju zaključiti, odlikuje cjelovitost prikaza svih temeljnih sastavnica i istraživačkih pitanja koja se odnose na problematiku crkvene srednjovjekovne sfragistike na hrvatskom tlu. Sustavan pregled dosadašnjih saznanja i dostignuća historiografije, jasan i sadržajan prikaz djelovanja i značaja kaptola, raščlamba pečata prema njihovim temeljnim obilježjima te - prije svega - opsežan pregled gotovo cjelokupnog sfragističkog blaga crkava i samostana uzduž hrvatskih (nad)biskupija, značajke su koje ovome djelu nesumljivo daju važnost prve monografije o hrvatskoj crkvenoj srednjovjekovnoj sfragistici. Sigurno je da će ovo djelo ubuduće predstavljati nezaobilaznu literaturu za sve proučavatelje ove pomoćne povijesne znanosti, ali i za istraživače crkvene i kulturne prošlosti hrvatskoga srednjovjekovlja.

Lovorka Čoralčić

ERIK FÜGEDI: The Elefánthy: The Hungarian Nobleman and His Kindred

Urednik Damir Karbić, preveo Csaba Farkas, redakcija prijevoda Frank Schaer, uvod János M. Bak, Budimpešta: Central European University Press, 1998, str. 174.

Hrvatska historiografija, uključujući i onaj njezin dio koji se bavi proučavanjem plemstva, nije u dovoljnoj mjeri upoznata s rezultatima mađarske historiografije, a potpuno je zanemaren komparativni pristup, što je s obzirom na višestoljetnu zajedničku prošlost značajni propust. Svakako je veliku prepreku tome činilo i čini nedovoljno poznavanje mađarskog jezika među hrvatskim povjesničarima (iako se u posljednje vrijeme srećom ta situacija postupno mijenja), pa su tim dragocjeniji prijevodi djela mađarskih povjesničara na glavne svjetske jezike. Jedno od posljednjih takvih engle-

ska je izdanje *The Elefánthy: The Hungarian Nobleman and His Kindred* (Rod Elefánthyja: mađarski plemić i njegov rod), posljednje knjige uglednog znanstvenika Erika Fügedija (1916-1992), koji je prvi uveo metode historijske antropologije u mađarsku medievistiku. Upoznavši se s modernim znanstvenim metodama francuskih analista tijekom boravka u Parizu, poticaj je za istraživanje povijesti i kulture mađarskog plemstva Fügedi, prema riječima autora predgovora Jánosa M. Baka, također istaknutog mađarskog povjesničara, možda dobio prilikom posjećivanja dvoraca i kurija tijekom akcije spašavanja i zaštite ugroženih privatnih kolekcija, arhiva i knjižnica, za što je bio zadužen od mađarske vlade od 1945. do 1949. godine. Iako je tijekom mnogih godina kao politički nepoćudan bio onemogućivan u znanstvenom radu, nakon 1961. godine objavio je niz studija o urbanoj povijesti, plemstvu i aristokraciji te visokom kleru.

Kruna Fügedijevog rada je ova knjiga, izdanje koje na žalost, autor nije doživio. Prvotna je autorova namjera bila analizirati, sa sociološkog gledišta, mađarsko niže plemstvo, pri čemu bi detaljno analizirao 30 rodova, a djelomično 50 do 60, no ubrzo se suočio s količinom građe pregolemom za pojedinca – dokumenti prije 1526. godine obuhvaćaju gotovo 190 000 jedinica – te nedovoljno pozudanom genealoškom literaturom, pa se odlučio usredotočiti na opis sistema i vertikalnu povijest jedne genealoške jedinice. Opredijelio se za takav pristup svjestan ograničenja koje takav izdvojen *case study* nosi, ali sa željom da to potakne daljnja istraživanja. Za svoju studiju izabrao je slijediti rod (*genus*) Elefánthy iz županije Nyitra iz sjeverozapadne Ugarske u razdoblju od sredine 13. stoljeća do 1490. godine, tj. u vremenu kada se konačno strukturiraju plemićke obitelji na način koji će se održati do 20. stoljeća. Namjera mu je bila situaciju prikazanu u poznatoj zbirci običajnog prava iz 1514. godine, *Tripartitumu* Istvána Werbőczya, usporediti s podacima dobivenim analizom građe. Koristeći pritom i rezultate drugih znanstvenika nastojao je na taj način utvrditi model za pravnu i socijalnu strukturu srednjovjekovnog plemstva.

Nakon uvoda, u kojem je dao pregled mađarske historiografije koja se bavila pitanjem nižeg plemstva, te obrazložio zacrtani cilj svoje radnje i metode koje će slijediti, autor prelazi na ocrtavanje društvene strukture mađarskog plemstva kakvoga je opisao Werbőczy u *Tripartitumu*. Osnovna je jedinica plemstva bio rod (*genus, generatio*), koji su činili svi potomci plemića rodonačelnika kroz nekoliko generacija. Ipak, baštincima (*heredes*) obiteljskog "alodijalnog" posjeda mogli su postati samo sinovi, pa kad njih nije bilo, imanja su prelazila na muškarce drugog ogranka obitelji. Djevojke, koje su se udavale s pristankom oca odnosno roda, imale su pravo na tzv. djevojačku četvrtinu (*quarta filialis*) od očinskih dobara, ali koja se obično isplaćivala u procijenjenoj vrijednosti u gotovini, te su od udaje smatrane pripadnicama roda svojih muževa. Werbőczy spominje da je kralj u slučaju da je plemić imao samo kćer(i) mogao dodijeliti privilegij prefekcije (*praefectio*). Time se davalo pravo kćerima da naslijede imanje i prenesu plemstvo i na svoje potomke i u slučaju da je muž pučanin, što bi inače bilo nemoguće. To bi značilo osnivanje novog plemićkog roda, a prema Werbőczyu ne bi se smjelo primjenjivati, ako bi moglo ugroziti zahtjeve stvarnih baštinka – muških potomaka u rodu. Osiguranje muških potomaka i očuvanje baštine bila je najvažnija zadaća plemićkog roda. Prema autoru *Tripartituma*, plemićem se postojalo prvenstveno vojnim zaslugama zbog kojih je vladar podjeljivao posjed, glavno obilježje koje je plemića (*homo possessionatus*) razlikovalo od neplemića (*homo impossessionatus*). Ipak je Werbőczy morao primijetiti da se plemstvo moglo dodijeliti i zbog zasluga u učenosti, te i da kralj može dodijeliti plemstvo i bez kraljevske donacije. Plemstvo se moglo dobiti i adopcijom. U nastavku poglavlja Fügedi ističe primjere protuslovlja između *Tripartituma* i svakodnevne prakse: kraljevo podjeljivanje plemstva i adopcija nisu bili jedini načini stjecanja plemstva, kao što ni veze solidarnosti u rodu nisu bile tako snažne kao što ih je Werbőczy opisao. Prema autoru *Tripartituma*, nemoguće je da se djeca rođena od plemenite majke i neplemenita oca smatraju plemićima, no praksa potvrđuje da se događalo upravo suprotno (pa čak da je ženino plemstvo moglo prijeći i na muža). U tim se slučajevima djevojačka četvrtina dodjeljivala u zemlji, što je dodatni dokaz da je baštinjeni posjed bio ključan za priznavanje plemićkog statusa, osobitost koja se primjećuje od kasnog trinaestog stoljeća. Drugi način stjecanja plemstva bilo je upravo stjecanje posjeda, obično tijekom službe bogatim zemljoposjednicima. Takva služba (*familiaritas*), tek naznačena u *Tripartitumu*, imala je ono značenje u društvenoj strukturi plemstva koje je sustav feudalnih veza seniora i vazala imao u Zapadnoj Europi. Podaci iz građe pokazuju da je solidarnost odnosno homogenost roda od trinaestog stoljeća mogla doći u pitanje kral-

jevskim dodjeljivanjem prava slobodnog raspolaganja zemljom ili, od nastupa Anžuvinaca, ograničavanjem kraljevske donacije samo na neposredne potomke primatelja donacije, što je u suprotnosti s ugarskim običajnim pravom. Od vremena Anžuvinaca proširila se, usprkos protestima plemićkih rodova, i prije opisana praksa prefekcije, pri čemu se kralj često nije obazirao na postojanje baštinka u drugim ograncima roda. Potvrđuje se tako činjenica da se kodificirani zbornici prava moraju provjeravati uvijek na slučajevima u praksi. U ovom poglavlju Fügedi također raspravlja i o strukturi nižeg plemstva te županiji kao osnovnoj instituciji plemićkog samoupravljanja. U slijedećem poglavlju autor prelazi na prikaz povijesti pet grana plemićkog roda Elefánthy. Ovdje je možda zanimljivo spomenuti njihove veze s našim krajevima, koje dokazuju povezanost plemstva u hrvatsko-ugarskoj državi, pa i u slučaju nižeg plemstva iz sjeverne Ugarske. Tako je Mihovil IV oko 1410. godine sudjelovao u pohodu na Bosnu, a Andrija VII bio je od 1452. godine *familiaris* Nikole Iločkog. Nakon prikaza povijesti Elefánthya na tradicionalan način, Fügedi nastavlja s analizom specifičnih problema: reprodukcije, strategije sklapanja brakova, obiteljskih posjeda, obrazaca davanja i upotrebe imena te uloge vojne službe, sistema *familiaritas*, Crkve, kralja i županije, potvrđujući svoje ranije zaključke o stjecanju plemstva i solidarnosti (homogenosti) roda. U zaključku knjige dodatno analizira stratifikaciju unutar plemstva, promjene u ekonomskom statusu te *familiaritas*. Analiza građe o Elefánthyma pokazuje da nakon obilnog stjecanja posjeda u trinaestom stoljeću, u 14. stoljeću dolazi u tom pogledu do drastičnog pada zbog prestanka kraljevskih donacija i nepostojanja raspoložive zemlje. U petnaestom stoljeću dodatne su probleme donijele migracije zavisnih seljaka u potrazi za povoljnijim društvenim i ekonomskim položajem. Ipak, ekonomsko osiromašivanje nije nužno značilo i društveni pad plemićke obitelji, pri čemu je veliku ulogu imala institucija *familiaritas*.

Značenje knjige Erika Fügedija za hrvatsku historiografiju prije svega je u velikoj sličnosti društvene strukture mađarskog i hrvatskog plemstva, pa bi ova knjiga mogla poslužiti kao model za slična istraživanja. Osim toga, knjiga bi, zbog brojnih pitanja koje pokreće, mogla biti poticaj hrvatskoj historiografiji i u metodološkom smislu. Spomenimo samo da se u njoj raspravlja i o prijevodu latinskih termina (*casa, genus, generatio*) u mađarski odnosno engleski jezik, pa se ovom prilikom može upozoriti da ni u hrvatskoj društvenoj historiografiji još ne postoji konsenzus oko terminologije koju u nekim slučajevima tek i treba utvrditi. Treba istaknuti da ovo izdanje, pod uredništvom Damira Karbića, nije puki prijevod mađarskog originala, već je usmjereno prema stranom čitatelju, koji nije toliko upoznat s pojedinostima poznatim mađarskim povjesničarima. Zbog toga su bilješke proširene dodatnim objašnjenjima i uputama na dodatnu literaturu na stranim jezicima. Također je posebno značajno obilno citiranje neobjavljene i objavljene građe koju je koristio Fügedi, a koja je teško dostupna povjesničarima izvan mađarskih granica. Knjiga je opremljena preglednim genealoškim i statističkim tablicama, a kako se prostor u kojem se kreću Elefánthy danas uglavnom nalazi izvan granica Slovačke, koristan je i popis varijanti geografskih imena na drugim jezicima regije. Zbog svega navedenog treba je svakako preporučiti svim povjesničarima koji se bave poviješću plemstva i elita.

Zrinka Nikolić

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJESTINST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RAD OVI 31

ZAGREB 1998.

Izdavač
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavača
Stipe Botica

Redakcija
Branka Boban
Neven Budak
Mirjana Gross
Franko Mirošević
Iskra Iveljić
Nikša Stančić
Božena Vranješ-Šoljan

Urednički kolegij
Ivo Goldstein
Marijan Matićka
Mario Strecha

Izvršni urednik
Mario Strecha

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 158, fax. 385 1/ 6156 879

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske
br. 6859/1 od 5.X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

Naslovna stranica

Iva Makvić

Prijevod sažetaka

Marina Denona-Krsnik

Kompjutorski slog i prijelom

DENONA d.o.o., Garićgradska 6, Zagreb

Tisak

KRATIS, Vrapčanska 15, Zagreb

Tiskanje završeno u travnju 1999. godine

Naklada

300 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949.75

RADOVI 31

/ [uređivački odbor Ivo Goldstein... et al.]. - Zagreb
: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1998.

– 340 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X